

особливого значення набуває проблема вимірювання ефективності правового регулювання в умовах зростання кількості суспільних відносин, що підлягають регулюванню з боку держави.

З огляду на проведені нами дослідження теоретичних засад забезпечення ефективності правового регулювання сучасна концепція забезпечення його ефективності повинна ґрунтуватись на таких підставах: а) формування критеріїв ефективності правового регулювання загалом вимагає забезпечення реалізації положень Декларації про державний суверенітет України та Конституції України в контексті реалізації принципу гуманізму; б) проведення всебічного обґрунтування необхідності регулювання

певних відносин за допомогою права, здійснення перевірки щодо дотримання принципу необхідного втручання з легітимною метою; в) встановлення алгоритму дій стосовно запровадження правового регулювання з урахуванням правової культури, традицій, доктрини та рівня юридичної техніки; г) визначення цілей правового регулювання, його суб'єктів та об'єктів; д) надання оцінки результату регулятивного впливу після впровадження законотвірчих ініціатив та зіставлення його з основними показниками якості життя суспільства; е) створення можливостей щодо коригування норм права для удосконалення їх регулятивного впливу; є) запровадження системи вимірювання та прогнозування ефективності правового регулювання на всіх етапах законотвірчої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гердер Й.Г. Идеи к философии истории человечества, М., 1977. 703 с.
2. Эффективность правовых норм / под ред. В.Н. Кудрявцева, В.И. Никитинского, И.С. Самощенко, В.В. Глызырина. М., 1980. 280 с.
3. Варламова Н.В. Обеспечение прав человека как критерий эффективности правового регулирования. Сборник трудов международной научной конференции. Воронеж, 2016.
4. Пашков А.С., Явич Л.С. Эффективность действия правовой нормы. Сов. Государство и право. 1970, № 3. С. 41–45.
5. Петришин О.В. Велика українська юридична енциклопедія: загальна теорія права. Т. 3. Х., 2017. 952 с.
6. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь. К.: 2013. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/UNDP_QoL_2013_ukr.pdf.
7. Дигесты Юстиниана. URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/V1/520-540/Digestae_Just/index.htm.
8. Нерсесянц В.С. Философия права: краткий учебный курс. М., 2000. 242 с.
9. Лапаева В.В. Различные типы правовопонимания, анализ научно-практического потенциала. URL: http://www.vuzlib.ru/articles/9182-Различные_типы_правопонимания,_анализ_научно-практического_потенциала/1.html.
10. Тихомиров Ю.А. Эффективность закона: от цели к результату Журнал российского права. 2009. № 4. С. 3–10.
11. Керівні принципи щодо свободи об'єднань / Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ. К.: 2015. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/233076?download=true/>.
12. Ж.А. де Гобіно. Досвід про нерівність людських рас. URL: <http://rushist.com/index.php/philosophical-articles/3998-zhozef-artur-de-gobino-opyt-o-neravenstve-chelovecheskikh-ras-kratkoe-soderzhanie>.

УДК 340.12

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ

CLASSIFICATION OF APPRAISAL CONCEPTS

Зеленко І.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних
та приватно-правових дисциплін
ПВНЗ «Кропивницький інститут державного
та муніципального управління»*

Ломоносова Л.Б.,

*старший викладач кафедри фундаментальних
та приватно-правових дисциплін
ПВНЗ «Кропивницький інститут державного
та муніципального управління»*

Розглянуто поняття класифікації оцінних понять. Проведено аналіз класифікацій оцінних понять. Подано авторську класифікацію оцінних понять.

Ключові слова: оцінне поняття, класифікація, підстави класифікації, правотворчість, правозастосування.

Рассматривается понятие классификации оценочных понятий. Проведен анализ классификаций оценочных понятий. Дана авторская классификация оценочных понятий.

Ключевые слова: оценочное понятие, классификация, основания классификации, правотворчество, правоприменение.

The author defines the concept of the classification of appraisal concepts. Analyzes some classifications of appraisal concepts. Presents her own classification of appraisal concepts.

Key words: appraisal concept, classification, bases of classification, lawmaking, law-enforcement.

Постановка проблеми. Правотворчість та правореалізація характеризуються наявністю великої кількості оцінних понять, які викликають труднощі у їх розумінні та застосуванні. Тому виникає необхідність у їх систематизації, тобто класифікації [7, с. 41–48]. Класифікацією називаєть-

ся система розміщення предметів за класами на підставі схожості цих предметів усередині класу і їх відмінності від предметів інших класів [14].

М.Ф. Лук'яненко слушно зауважила, що метою будь-якої класифікації є упорядкування визначеного масиву

знань, накопиченого у теорії і практиці. Також, на думку вченої, класифікація є не тільки засобом систематизації знань для кращого орієнтування в них, а й засобом отримання нових знань, необхідною умовою подальшого вивчення предметів та явищ.

Класифікація дозволяє виокремити особливості певних груп оцінних понять, ступінь їх розповсюдження в законодавстві, а також надає можливість отримати практичне підтвердження або спростувати теоретичні розробки дослідника. Отже, класифікація є необхідною умовою для вироблення оптимального механізму застосування досягнень правової науки у законотворчості та правозастосуванні [9, с. 104].

Правові оцінні поняття можна класифікувати за різними ознаками. З деякими класифікаціями можна погодитися беззаперечно, інші ж потребують критичного переосмислення і зміни або доповнення. Тому можна говорити про те, що розподіл на види ще не завершився, оскільки з'являються нові підстави для класифікації оцінних понять.

Стан дослідження. Вивченню оцінних понять у праві присвячені праці С.І. Вільнянського, В.Н. Кудрявцева, М.О. Бару, Я.М. Брайніна, Т.В. Кашаніної, Ю.П. Соловей.

У вітчизняній юриспруденції спроби класифікувати оцінні поняття були зроблені О.В. Веренкітовою, Г.В. Мойсеєнко, І.А. Тітком та іншими.

Метою роботи є дослідження проблеми класифікації оцінних понять.

Виклад основного матеріалу. Одними з перших у юридичній науці спробували здійснити класифікацію оцінних понять Т.В. Кашаніна, А.В. Наумов, В.В. Питецький, С.Д. Шапченко.

Т.В. Кашаніна розподілила оцінні поняття на види залежно від характеру загальних властивостей та ознак, що складають їх зміст, на якісні та кількісні [5, с. 6].

Якісні оцінні поняття розкривають якості, ознаки явищ, що узагальнюються залежно від ціннісної орієнтації законодавця, але без вказівки на ступінь відповідності якостей цієї ціннісної орієнтації. Кількісні оцінні поняття містять якості та ознаки предметів, які мають визначені параметри, відображають ступінь відповідності ознак ціннісної орієнтації законодавця, їх інтенсивності [6, с. 121].

Ця класифікація була доповнена науковцями у галузі кримінального права. Так, С.Д. Шапченко і В.В. Пітецький визначили ще один різновид оцінних понять, яким є складені оцінні поняття [12, с. 20–22; 18, с. 11]. аналогічної позиції дотримується А.П. Огородник, який визначає змішані оцінні поняття як кількісно-якісні [11, с. 118].

Ми погоджуємося з О.В. Веренкітовою, яка вважає, що в зазначеній класифікації необхідно вирізнити третій вид оцінних понять, тобто змішані (складені, ціннісно-якісні) [3, с. 76]. Не зовсім доречним є розподіл оцінних понять лише на якісні та кількісні без вказівки законодавця на ступінь властивостей ціннісної орієнтації. Так, саме наявність конкретних ознак структурного елемента і розмежує поняття. Змішані (складені, ціннісно-якісні) – це поняття, за якими можна частково визначити їх ознаки та властивості, а також ті, які можна об'єднати строками, об'ємом (обсягом), кількістю. Наприклад, такі оцінні поняття, як «значна шкода», «тяжкі наслідки» припускають, з одного боку, наявність матеріальної шкоди, а з іншого – наявність моральної шкоди у вигляді завдання шкоди здоров'ю, порушення нормальної діяльності підприємств тощо. Наявність значної шкоди вважається кількісною ознакою, а наявність тяжкості наслідків вважається якісною ознакою [12, с. 12; 13, с. 30–36].

О.Ф. Черданцев звернув увагу на те, що оцінні поняття мають різний характер і можуть бути вузькоситуаційними (критерії оцінювання яких замикаються у типових ситуаціях визначеного виду) і такими, критерії

оцінювання яких виражаються у загальносоціальних (а не лише у правових) нормах і цінностях [16, с. 173]. З огляду на це С.С. Безруков запропонував класифікувати оцінні поняття залежно від сфери використання на виключно правові, тобто ті, які використовуються лише у сфері юриспруденції (поняття «достатні докази», «дійове каяття» тощо), і ті, які не є виключно правовими, тобто застосовуються як у галузі права, так і у повсякденному житті (поняття «виключні випадки», «тяжка хвороба» тощо) [2, с. 58–59].

Підтримуючи С.С. Безрукова, І.А. Тітко вважає, що виключно правові оцінні поняття можна поділити на такі підгрупи: а) оцінні поняття, що застосовуються у нормах як матеріального, так і процесуального права (поняття «дійове каяття», «зміна обстановки» тощо); б) оцінні поняття, що застосовуються у процесуальному праві під час регулювання провадження як у кримінальних, так і у цивільних справах (поняття «складність справи», «достатність доказів», «особливе громадське значення»); в) оцінні поняття, що використовуються виключно у кримінальному процесі (поняття «односторонність і неповнота досудового слідства», «невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого» тощо) [2, с. 58–59].

Практичне значення такого групування базується на вимозі законодавчої техніки про єдність правової термінології. Однак якщо формально-визначені поняття, які вживаються у різних галузях права, повинні розглядатися як такі, що мають тотожне змістовне навантаження (за умови відсутності спеціальних застережень), то у разі застосування оцінних понять необхідним є врахування їх специфіки, яка полягає у залежності нормативного змісту оцінного поняття від контексту, в якому воно вживається. Врахування контексту (у широкому значенні цього слова) передбачає звернення не лише до змісту речення, в якому використане оцінне поняття, а й врахування специфіки правового інституту, до якого належить норма, особливостей галузі права, її завдань та принципів. Тому трапляються випадки, коли оцінні поняття, що вживаються у суміжних галузях права і мають однакове термінологічне позначення, наділені різним нормативним змістом [15, с. 27].

Слушною є думка О.В. Веренкітової, що однією із важливих класифікацій оцінних понять з огляду на перспективи розвитку глобалізаційних процесів та трансформацій, у яких бере участь Україна як суверенна держава, є поділ їх на ті, що закріплені у законодавстві України, та ті, що передбачені у нормах міжнародного законодавства [3, с. 75].

Такий поділ, на думку науковця, має значення у визначенні джерел, до яких може звернутися суб'єкт правозастосування для встановлення стандартів застосування оцінного поняття. Якщо йдеться про оцінні поняття, що містяться у тексті Конституції України, то за стандартами їх тлумачення можна звернутися до рішень Конституційного суду України, Європейського суду тощо. Тлумачення оцінних понять Конвенцій здійснюється насамперед Європейським судом у рішеннях по конкретних справах [3, с. 75].

Як наступний критерій розмежування оцінних понять вчені пропонують ступінь визначеності та спосіб роз'яснення [1, с. 40; 17, с. 117–118]. Наприклад, Д.М. Левіна з огляду на ступінь визначеності оцінних понять класифікує їх на такі: 1) інтерпретовані; 2) частково інтерпретовані; 3) неінтерпретовані [8, с. 21]. Ми погоджуємося з І.А. Тітком, який зазначає, що такий розподіл є спірним. Оцінні поняття у процесі правотлумачної діяльності інтерпретуються лише частково. Тлумачення оцінного поняття не надає йому ознак формально визначеного, оскільки його структура залишається відкритою, а отже, з плином часу і зі зміною обставин може відбутися зміна ознак, що становлять зміст такого поняття. З огляду на це можна го-

ворити лише про дві (а не про три) групи оцінних понять: 1) частково інтерпретовані (наприклад, поняття «поважні причини», «виняткові випадки», «істотне порушення» тощо); 2) неінтерпретовані (поняття «достовірна інформація», «докладний опис», «явні сліди злочину», «особи, що заслуговують довіри» тощо) [15, с. 33].

Загальноприйнятим вважається розподіл оцінних понять залежно від ступеня законодавчої конкретизації на абсолютно оцінні та відносно оцінні. Так, Є.І. Астрахан за ступенем конкретизації оцінних понять поділяє їх на чотири групи: 1) оцінні поняття з нульовим ступенем конкретизації; 2) оцінні поняття, до яких у нормативному акті наведено певний орієнтир, який ніби підказує загальний напрям, але ніяких переліків не дається; 3) оцінні поняття, до яких у цьому самому нормативному акті конкретизація наводиться шляхом встановлення орієнтовного, але невичерпного переліку тих фактичних складів, які підводяться під це оцінне поняття; 4) встановлення закритого переліку фактичних складів, що призводить до трансформації оцінного поняття у конкретне [1, с. 41]. У цілому, підтримуючи позицію Є.І. Астрахана, слід сказати, що зазначений ним четвертий критерій визначає спосіб конкретизації, який може бути самостійним критерієм класифікації щодо оцінних понять. Його позицію можна уточнити шляхом формулювання ще одного підвиду оцінних понять. Цим видом є оцінні темпоральні поняття [3, с. 75].

С.М. Черноус залежно від ступеня конкретизації визначає такі оцінні поняття: 1) поняття, що конкретизуються у процесі нормотворення; 2) поняття, що конкретизуються у процесі застосування такої норми; 3) поняття, що конкретизуються у процесі нормотворення та у процесі застосування такої норми [17, с. 122–123]. Проте, погоджуючись із позицією О. В. Веренкіотової, вважаємо, що за такого поділу йдеться не про ступінь конкретизації, а про суб'єкт. А тому поділяємо оцінні поняття залежно від ступеня законодавчої конкретизації на такі: 1) оцінні поняття із нульовим ступенем конкретизації; 2) оцінні поняття із нормативними орієнтирами конкретизації; 3) оцінні поняття із нормативно орієнтованим, але невичерпним переліком фактичних складів, що підводяться під поняття, що не є оцінним; 4) темпоральні оцінні поняття [3, с. 76].

А.Ф. Черданцев запропонував поділяти оцінні поняття залежно від емпіричних властивостей, що відображаються в них [16, с. 95]. За цим критерієм оцінні поняття можна класифікувати на такі:

1) ситуації та стани (поняття «стан сильного душевного хвилювання», «перевищення меж необхідної оборони»);

2) дії (описове поняття «ображає людську гідність та суспільну мораль»);

3) результати дій (поняття «значна шкода», «тяжкі наслідки»);

4) причини дій (поняття «поважні причини», «пом'якшуючі причини», «обтяжуючі причини»);

5) предмети та речі (поняття «інше майно»).

Слушною є думка І.А. Тітка про те, що залежно від предмета оцінки вирізняються оцінні поняття, що характеризують таке:

1) особу (поняття «особа перестала бути суспільно небезпечною»);

2) поведінку особи (поняття «дійове каяття»);

3) властивості предметів і речей (поняття «речі, що швидко псуються»);

4) часові величини (поняття «негайно»);

5) ситуації (поняття «виняткові випадки, коли цього вимагають інтереси справи»);

6) причини (поняття «об'єктивні причини») тощо [15, с. 36].

Крім того, оцінні поняття можна поділити відповідно до структури на складні та прості [4, с. 348–356]. Прості оцінні поняття мають у своїй структурі один оцінний елемент, наприклад, поняття «розумні витрати», «допустимі докази», «розумний строк» тощо. Складні оцінні поняття включають декілька оцінних понять, тобто відбувається формування оцінного поняття через оцінне поняття. Інколи для формування складного оцінного поняття застосовуються поняття з різних галузей права, наприклад, поняття «обґрунтований ризик для досягнення суспільно корисної мети» [3, с. 85].

Отже, складні оцінні поняття викликають у суб'єктів правозастосування більші труднощі у процесі визначення, тлумачення та застосування, ніж прості. Законодавцю слід спростити складні оцінні поняття, оскільки іншим виходом із такого становища, на нашу думку, є встановлення критеріїв конкретизації складних оцінних понять, що в цілому зробити неможливо з огляду на динаміку сучасного законодавства [3, с. 88].

Наступним критерієм класифікації оцінних понять є галузева ознака, за якою оцінні поняття поділяються на такі, що містяться у цивільному праві (цивільно-правові), адміністративному праві (адміністративно-правові), кримінальному праві (кримінально-правові), трудовому праві (трудова-правові), кримінально-процесуальному праві (кримінально-процесуальні), господарському процесі (господарсько-процесуальні), цивільному процесі (цивільно-процесуальні) тощо.

На думку О.В. Веренкіотової, можна говорити про окремий критерій класифікації оцінних понять за їх міжгалузевою спрямованістю. Оцінні поняття поділяються на такі:

1) що характеризують предмет правовідношення (діяння (поняття «жорстоке поводження з тваринами»), події (поняття «непереборна сила»));

2) що характеризують суб'єктів правовідношення (використовуються загальним суб'єктом права, суб'єктами права та використовуються спеціальним суб'єктом права (особами, які відповідно до власного статусу мають право тлумачити / інтерпретувати і застосовувати певні оцінні поняття));

3) що характеризують зміст правовідношення (оцінні поняття, що характеризують права суб'єктів права (поняття «повноважна особа»), оцінні поняття, що характеризують обов'язки суб'єктів права (поняття «ухилення від виконання обов'язків»);

4) що характеризують наслідки правовідношення (оцінні поняття, що характеризують позитивні наслідки (поняття «засоби заохочення»), негативні наслідки (поняття «значна шкода») [3, с. 78].

Вважаємо за потрібне розширити вищезазначену класифікацію, додавши до неї такий вид оцінних понять, як оцінні поняття інститутів права (поняття «сильне душевне хвилювання»).

Висновки. Отже, можна бачити, що критерії класифікації оцінних понять вирізняються різноманітністю, але усі вони мають право на існування, адже види оцінних понять об'єктивно існують, функціонуючи у конкретних умовах. Наведений перелік критеріїв класифікації оцінних понять не є вичерпним. Оцінні поняття можна класифікувати за іншими критеріями, які у цьому дослідженні не розглядалися. Однак наголосимо, що одне оцінне поняття водночас може перебувати у різних класифікаційних схемах [9, с. 106].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астрахан Е.И. Оценочные понятия в советском законодательстве о труде и социальном обеспечении. Учен. зап. Всес. НИИ совет. зак-ва. Москва, 1974. Вип. 30. С. 37–56
2. Безруков С.С. Оценочные понятия и термины в уголовно-процессуальном законодательстве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Омск, 2001. 220 с.
3. Веренкіотова О.В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2013. 192 с.
4. Власенко Н.А. Правовые понятия и нормотворчество. Подготовка и принятие законов в правовом государстве. Москва, 1998. С. 348–356.
5. Кашанина Т.В. Оценочные понятия в советском праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1974. 17 с.
6. Кашанина Т.В. Оценочные понятия в советском праве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Свердловск, 1974. 185 с.
7. Киселев О.А. О видах и классификационных основаниях правовых оценочных понятий. Нотариус. 2015. № 1. С. 41–48.
8. Левина Д.Н. Теоретические проблемы толкования и применения оценочных понятий: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нижний Новгород, 2007. 216 с.
9. Лукьяненко М.Ф. Виды оценочных понятий гражданского права и их классификация. Вестник Тюменского государственного университета. 2010. № 2. С. 104–109.
10. Мойсєнко Г.В. Оціночні поняття у адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 222 с.
11. Огородник А.П. Особливості конкретизації оціночних понять в системі складу злочину. Право України. 2001. № 11. С. 117–120.
12. Питецкий В.В. Оценочные понятия в советском уголовном праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Свердловск, 1979. 16 с.
13. Свинки А.Л. Уточнение оценочных понятий – путь к повышению эффективности уголовно-правового воздействия (на примере использования «особая жестокость» как квалифицирующего признака состава преступления). Некоторые вопросы эффективности уголовного законодательства: межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1974. С. 30–36.
14. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ, 1970–1980.
15. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія. Харків, 2010. 216 с.
16. Черданцев, А.Ф. Вопросы толкования советского права: учеб. пособие. Свердловск, 1972. 193 с.
17. Черноус, С.М. Оціночні поняття у трудовому праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2008. 212 с.
18. Шапченко С.Д. Оценочные признаки в составах конкретных преступлений: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 1988. 24 с.

УДК 340.13

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ АКТ ОРГАНУ СУДОВОЇ ВЛАДИ» В СУЧАСНІЙ ПРАВНИЧІЙ НАУЦІ: ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ

INTERPRETATION OF THE CONCEPT «LEGAL ACT OF THE BODY COURT AUTHORITY» IN THE MODERN LEGAL SCIENCE: APPEARANCE PLURALISM

Макарова Л.Р.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

На основі методологічного аналізу різних інтерпретацій понять, що відображають волевиявлення органу судової влади, запропоновано авторський підхід до розуміння цієї загальнотеоретичної категорії, а також виокремлено його суттєві ознаки.

Ключові слова: правовий акт органу судової влади, акти судової влади, судові акти, судові рішення, судові постанови, рішення суду, акти правосуддя.

На основе методологического анализа различных интерпретаций понятий, отражающих волеизъявление органа судебной власти, предложен авторский подход к пониманию этой общетеоретической категории, а также выделены его существенные признаки.

Ключевые слова: правовой акт органа судебной власти, акты судебной власти, судебные акты, судебные решения, судебные постановления, решения суда, акты правосудия.

On the basis of methodological analysis of various interpretations of concepts reflecting the will of the court authority, an author's approach to understanding this general theoretical category is proposed, as well as its essential features are outlined.

Key words: legal act of the court authority, acts of court power, court acts, court decisions, court rulings, decisions of court, acts of justice.

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасної правничої науки є уточнення її понятійного ряду. Невід'ємною складовою частиною цього ряду є категорія «правовий акт судової влади», розкриття змісту якої дасть змогу з'ясувати особливості цього явища правової дійсності.

Принагідно варто зауважити, що в науковій статті «Термінологічна невизначеність категорії, що відображає волевиявлення органів судової влади, яке відповідає принципу справедливості» автором аргументовано тезу про вживання терміна «правовий акт судової влади» як найбільш коректного для словесного позначення поняття,

що відображає волевиявлення органів судової влади на засадах справедливості та яке стане предметом подальшого розгляду [1, с. 16]. У процесі цього дослідження у значенні волевиявлення органів судової влади будуть використовуватися й інші терміно-поняття, а саме: «акти судової влади», «судові акти», «судові рішення», «судові постанови», «рішення суду», «акти правосуддя».

Стан опрацювання. Проблема правових актів органів судової влади не нова для загальнотеоретичної юридичної науки. Вона має комплексний та багатогранний характер. Вагомий внесок у її розробку зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І.В. Андронов, В.В. Джура,